

סימן י"ז

אם יש חיוב של גניזה על שרידי ארון הקודש וארונות של ספרי קודש שנמצאו בתוך בתי הכנסת שנחרבו.

שאלה: אלה אזכרה ונפשי עלי אשפכה על מקדש מעט כי חולל, מקום התורה, בנין הישיבה הגדולה „כנסת ישראל” במלבודקה — קובנא שהיתה מרכז תורה עולמי, תל תלפיות שהכל פונים אליו ותורה ומוסר יבקשו ממנו במשך של למעלה מיובל שנים, ועכשיו, אוי לנו כי נדמינו ונדם קול התורה שהיה יוצא ממנו ומתפשט מסוף העולם היהודי ועד סופו, כי באו גוים בנחלתו, טמאו את היכל קדשו, כשעשן אף ה' בצאן מרעיתו, ומסר למשיסה יעקב וישראל לבוזים בזויים, פריצי חיות מזרעו של עמלק, חלאת המין האנושי הגרמנים הארורים ימח שמם וזכרם שאמרו עלינו, לכו ונכהידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד, וכנסיה גדולה זו, הישיבה הקדושה „כנסת ישראל”, גם עליה שופך זעמם המשחית לקעקע את בירתה ולהרוס את בנינה עד היסוד, ומשרתי הגרמנים וגרוריהם, הליטאים הרשעים, עזרו על ידם להוציא לפועל את מלאכת השמד וההרס, טבח עם קודש והרס הכליו, בתי הכנסיות והמדרשות.

והנה אחרי שאלקים זכר עדתו קנה קדם וגאל שבט נחלתו וגרם למפלתם של רשעים מרושעים אלו, כשיצאנו מבין חומת הגיטו כשהגיעה שעת השחרור, ראינו לזוועתנו הגדולה את בנין הישיבה בחורבנו, הבנין כולו היה הרוס ואפילו מקום ההיכל, מקום ארון הקודש בו היו ספרי התורה מונחים, לא היה ניכר, ועם הרס הבנין נהרס גם ההיכל ולא נשאר ממנו כלום לא הדלתות של ארון הקודש ולא מזוותיו.

וכנראה שהרשעים הארורים שפכו את זעמם על המקום הזה יותר מעל מקומות קדושה אחרים, כי בנין הישיבה היה כקוץ מכאיב בעיניהם הטמאות, שראו בו עדות נאמנה על קיום התורה בארץ ליטא במשך של למעלה משבע מאות שנה לכן הם שקדו להרוס עד בלי הכיר עדות זו, ואחרי יום הקדוש של שנת תש"ה הם הוציאו את זממם לפועל ואמרו עליו ערו ערו עד היסוד בו.

ומשם נשאנו רגלינו לבקר בהיכלי קודש אחרים מקומות תורה ותפלה בתי כנסיות ובתי מדרשות ישנים גם חדשים שרבים זכו לחזות בהם בנועם ה', ללמוד בהם ולהתפלל, ועתה ראו עינינו וכלו למראה ההרס והשממה שנגלה לעינינו, רבים מבתי כנסיות אלו נתפכו לאורוות סוסים ורפתי בקר, שערי הבנינים הוכו כשאינה, הלונותיהם ודלתותיהם היו פרוצים והקירות רק הם נשארו על עמדם חשופי גגות, את כל זאת עשו הזדים הארורים הגרמנים וגרוריהם הליטאים ורק אי-פה ואי-שם נשאר איזה דבר בפנים, היו בתי כנסיות שהיכל ארון הקודש נשאר בחלקו שלם או כולו, ובתי כנסיות שרק איזה ארון מארונות הספרים נשאר וכדומה.

ואז נתעוררה אצלינו השאלה, כדת מה לעשות עם שרידי קודש אלו האם יש עליהם דין גניזה או לא.

תשובה: הנה בנוגע לארון הקודש עצמו בודאי דין של תשמישי קדושה יש עליו, ומקורו טהור מהא דגרסינן במס' מגילה דף כ"ו ע"ב: תנו רבנן תשמישי מצוה נורקין תשמישי קדושה נגנזין, ואלו הן תשמישי מצוה סוכה לולב שופר ציצית ואלו הן תשמישי קדושה דלוסקמי ספרים תפילין ומזוזות תיק של ספר תורה ונרתיק של תפילין ורצועותיהן.

אמר רבא מריש הוא אמינא כורסיא תשמיש דתשמיש הוא ושרי כיון דחזינא דמותבי עילויה ספר תורה אמינא תשמיש קדושה הוא ואסיר, ופירש רש"י שם: כורסיא, בימה של עץ, תשמיש דתשמיש, שפורס מפה עליו ואחר כך נותן ספר תורה עליו.

ואמר רבא מריש הוה אמינא האי פריסא תשמיש דתשמיש הוא כיון דחזינא דעיפי ליה ומנחי סיפרא עילויה אמינא תשמיש קדושה הוא ואסיר, ופירש רש"י שם: פרסא יריעה שפורסין סביבות הארון מבפנים, תשמיש דתשמיש הוא, תשמיש של ארון, דעיפי ליה, פעמים שכופלין אותו תחת ספר תורה, ע"כ, ועיי"ש היטב בתוס' ד"ה מריש שחולקין בזה על רש"י והם מפרשים שפריסא היינו שהיו פורסין אותן סביב הארון מבחוץ עיי"ש.

ואמר רבא האי תיבותא דאירפט מיעבדא תיבה זוטרתא שרי כורסיא אסיר, ופירש"י שם: מיעבדא כורסיא בימה, אסור, שירדה מקדושתה.

וגם בשו"ע או"ח סימן קנ"ד סעיף ג' פסק: תשמישי קדושה כגון תיק של ספרים ומזוזות ורצועות תפילין וארגז שנותנין בו ספר תורה או חומש וכסא שנותנין עליו ספר תורה ווילון שתולין לפני ההיכל יש בהן קדושה וצריך לגונן.

תרי לנו בהדיא מש"ס וש"ע דארון הקודש עצמו בודאי דין של תשמישי קדושה יש עליו ודינו בגניזה, אמנם מה נקרא ארון קודש ומהו גדרו שיהא עליו דין תשמישי קדושה, דבר זה ביאר לנו הרמ"א בהגהותיו סעיף זה עיי"ש שכתב: ודוקא דבר שמניחין בהן דבר הקדושה בעצמו לפעמים או שנעשה לכבוד כגון המכסה שעל הקרשים של הספרים אבל אותו מכסה שהוא לשמור אותו מכסה שעל הקרשים לא מיקרי תשמיש דהוי תשמיש דתשמיש וכל כיוצא בזה.

ובסעיף א' נחית לן הרמ"א לבאר יותר וז"ל: (יש ספרים שהג"ה זו כתובה בסעיף מ"ג), יש אומרים דלא מקרי ארון הקודש אלא אם הוא כמין ארגז שאינו עשוי רק לכבוד התורה אבל ארון הבנוי בחומה שנעשה לשמירה לא מקרי תשמישי קדושה וכל שכן אם הספרים מתקלקלים בו דמותר ליטלו משם עכ"ל.

ועי' בפרי מגדים שם שכתב וז"ל: והנה יש עושין ארון עץ תוך חלול החומה י"ל תשמיש קדושה הוה וכן לפעמים שוטחים חתיכות בגד בתוך החומה שלא יתקלקלו הספרים ונקרע הבגד ואין ראוי עוד לשם ונשאלתי

שאלות ותשובות ממעמקים, חלק ב'

אם מותר לעשות ממנו מפות לשולחנות של ביה"מ שלומדים עליהם לפרוש לכבוד שבת והנה י"ל אף מפה לשולחן שמניחים ס"ת אסור כמו מתיבה כסא בס"ו וכו' ומיהו י"ל לב בי"ד מתנה עליהן וכו' ושוב אמרו לי שתולעת המצוי בצמר אוכל הס"ת ולא הוי תשמיש דידיה וי"ל הואיל ומתחלה כמה זמן הוה מועיל לספרים חלה קדושה עליהם ול"ד לארון שמתחילה לא הוי ראוי להספרים ומתקלקלים בהם, עכ"ל עיי"ש.

וְרֵאִיתִי בשו"ת מהר"ם שי"ק סימן פ' שכתב אודות ארון הקודש שנדר אחד ועשה בית הכנסת אבל הקהל בנוהו עם כל צרכיו ואין צורך בארון הקודש, עיי"ש שהעלה דלא אמרינן בתשמישי קדושה הזמנה מילתא הוא ולכן אין בו קדושה, ובסוף כתב: «ארון ששקעו בחומות ארון הקודש אין לו דין ארון הקודש», ולכאורה הוא נגד דברי הפרי מגדים הנ"ל שהבאנו שכתב מפורש יש עושין ארון עץ תוך חלול החומה י"ל תשמיש קדושה הוה", ודוחק לומר שדברי הפרי מגדים נעלמו ממנו.

בְּרַם איכא למימר, שהמהר"ם שי"ק איירי ששקעו את הארון באופן שחיברו אותו לחומה והפרי מגדים איירי כגון ששקעו אותו בחלול החומה מבלי שיחברוהו שם, ויסוד הבדל זה הוא בכלל שכלל לנו הרמ"א שהבאתיו לעיל, דלא מיקרי תשמיש קדושה אלא היכא שהוא נעשה רק לכבוד אבל היכא שהוא נעשה לשמירה אין עליו דין של תשמיש קדושה, ולכך היכא שאפשר להוציא בנקל את הארון מתוך החלל של החומה הרי מוכח דעיקרו אינו אלא לכבוד הלכך שפיר יש עליו דין של תשמישי קדושה ובוה מיירי הפרי מגדים, וגם לשונו משמע כן דמיירי שהארון אינו קבוע ואפשר להוציאו מתוך חלל החומה שהרי מיד אחר זה כתב: וכן לפעמים שוטחים חתיכות בגד בתוך החומה וכו' היינו רק שוטחים" שאפשר להוציא את הבגד בכל זמן ועידן, ומכיון שכתב «וכן» משמע דארון ובגד דקארי בהו בגוונא חדא קארי, היינו שאפשר להוציאן.

אבל המהר"ם שי"ק איירי שחיברו את הארון בחלל החומה, היינו שעשאוהו לשמירה, והיכא שעשאוהו לשמירה אין עליו דין של תשמישי קדושה.

הן אמת דהמג"א בס"ק י"א כתב דממה שמשמע במרדכי במס' מגילה בפרק בני העיר סי' תתכ"ב, דגם במחבר דין תשמיש קדושה יש לו לענין

Handwritten signature

שאסור להורידו מקדושתו, ועי' במחצית השקל שכתב שהוא דייק זה מלשון המרדכי מה שהביא מאור זרוע דאמר בתחילה ארון הקודש בנוי אין לו דין תשמיש קדושה אלא בעשוי כמין ארגו, וכתב «ותדע דרבא קרא ליה תיבה אלמא בכה"ג לא מקרי ארון הקודש», מדקאמר «לא מקרי ארון הקודש» היינו תיבה דרבא, שהוא מיירי ממחובר לא מקרי אה"ק, ומ"מ אמר רבא שלא לעשות ממנו כורסיא, ע"כ להורדת קדושה ג"כ נקרא תשמיש קדושה ולכן אסור לעשות ממנו כורסיא רק דין אה"ק ממש אין לו עיי"ש.

ורענין מכירה ראיתי בשמלת בנימין דף פ' — פ"א שכתב בענין מכירת בית הכנסת: עצים שעל הבימה צריכין גניזה דמניחין לפעמים עליהם חומשים לשמוע קריאת התורה וכן השטענדערס דנותנים עליהם החומש והסידורים עיי"ש.

ודבריו הם לשיטת המ"א דס"ל דתשמישי קדושה אין נמכרין בז' טובי העיר ודלא כהפוסקים דס"ל דבז' טובי העיר אפשר למכור אפילו תשמישי קדושה, ומ"מ דבריו לא נהירין, דמקור דבריו הוא ממה דפסקינן בשו"ע או"ח סימן קנ"ד סעיף ג' «וארגז שנותנין בו ספר תורה או חומש" שהבאנו לעיל, והוא לקוח מש"ס מגילה הנ"ל דכל אלו יש להם דין תשמישי קדושה, אבל רש"י שם פירש אהא דגרסינן שם במס' מגילה דף הנ"ל, ואמר רבא האי פריסא דבלה למיעבדיה פריסא לספרי שרי לחומשין אסיר, ופירש רש"י שם לחומשין, יש ספרים שהן עשויין כל חומש לבדו וכולן בגליון, וכן כתב בפירוש הר"י בן הרא"ש, ועי' בשירי ברכה שביאר, דדוקא בימי רבותינו שהספרים היו נגללים, אבל בזמננו שכל ספרינו מכוסים בגיר הוי אותו כסוי התשמיש קדושה, והארגזים והתיבות אינם אלא תשמיש דתשמיש ומה שמניחין בהם גם קונטרסים, המה רק מיעוט ובטלו לגבי שאר ספרים עיי"ש, ולפי זה אפילו לשיטת המג"א דתשמישי קדושה אין נמכרין בז' טובי העיר מכל מקום אין על העצים שעל הבימה ועל השטענדערס דין של תשמישי קדושה כנ"ל.

וגם מדברי תרומת הדשן בסימן רע"ג וכן הוא ברמ"א ס"ח משמע כן, שכתבו דהא דמותר להניח ספרים על השולחן שקוראין עליו אף דהשולחן הוי תשמיש קדושה משום דלב בית דין מתנה עליהן משום דאי אפשר להזהר בזה עיי"ש, ואי נימא דגם ספרים דידן יש להם דין כמו הספרים בזמנן של

שאלות ותשובות ממעמקים, חלק ב' קא

רבותינו שהיו נגללין, אמאי הוצרכו למימר דמותר להניח הספרים על השלחן משום דלב בית דין מתנה עליהן, הרי השלחן כמו שיש עליו דין של תשמיש קדושה כלפי הספר תורה שקוראין בו יש לו אותו הדין גם לגבי הספרים שמניחין עליו, אלא ודאי צריך לומר דהספרים שבזמננו הואיל ואינם נגללין כמו בזמנם של רבותינו אלא הם מכוסים בנייר, לכן אי אפשר כלל לומר דהשלחן יש לו דין של תשמיש קדושה בגלל הספרים שמניחין עליו, ולכך הוצרך התרומת הדשן לומר דמותר להניח רק משום דלב בית דין מתנה עליהם.

ולא עוד אלא גם השלחן שקוראין עליו מותר למוכרו ואין עליו דין של גניזה וכמו שכתבו הפוסקים דהואיל ואנו נוהגים לפרוס על השלחן מפה בשעת הקריאה אם כן הוי השולחן רק תשמיש דתשמיש.

וכל זה הוא רק לשיטת המג"א בסי' קנ"ג סקי"ד דתשמישי קדושה אי אפשר למכור בו טובי העיר אבל לשיטת רוב הפוסקים דס"ל דבו טובי העיר גם תשמישי קדושה נמכרין וכש"כ השדי חמד בדיני בית הכנסת סימן כ"ז מדברי מנחם, ועי' בשו"ת חתם סופר סי' ל"ח, מחנה אפרים הלכות צדקה סימן ב' ועוד פוסקים, בלאו הכי נ"חא.

שבת וראיתי באור זרוע הגדול בדיני תשמיש בית הכנסת סימן שפ"ו שכתב שם באמת, "אלמא בכה"ג מקרי ארון הקודש" ולא כתב מלת "לא", וכן הביא המרדכי מגילה בפ' בני העיר דגם במחובר דין תשמיש קדושה יש לו לענין הורדה, וכוונתו פשוטה דרק בתיבה אמר רבא ובכה"ג מקרי ארון הקודש ובמחובר לגמרי לא דהוי עליו רק דין קדושה כשאר בית הכנסת, ועי' במשנה ברורה בביאור הלכה סימן קנ"ד מה שהעלת לפי דברי אור זרוע הנ"ל.

תבנא לדינא: ארון הקודש נקרא רק אם עשאוהו מתחילה כמין ארגז ואחר כך קבעוהו בחלל החומה אבל החלל עצמו אין עליו דין של ארון הקודש אלא יש עליו קדושה כשאר קדושת בית הכנסת, אבל הבימה ועל אחת כמה וכמה ארונות הספרים אין עליהם דין של תשמישי קדושה אלא דין של תשמיש דתשמיש.

ובנידון שאלתנו אותן היכלי התורה שלא נשאר בהם כלום אף חלק מארון הקודש ורק החלל בו היה נתון בודאי שאין על המקום הזה דין של

גניזה דרך דין של קדושת בית הכנסת יש על המקום הזה בדומה ליתר כותלי בית הכנסת, אבל אם נשאר חלק מארון הקודש שהיה נתון בחלל הזה בודאי יש לגנוז הקרשים והדלתות שנשארו, אבל יתר שרידים שנשארו במקומות הללו כגון ארונות הספרים וכדומה בודאי שאין עליהם דין של גניזה הואיל ואין עליהם דין של תשמישי קדושה כמו שביארנו.

וְדָ' בעל הרחמים שאמר למשחית הרף הוא ישלח לנו פדות וגואל צדק להוציאנו מחשכת גלותנו בקרוב, לאסוף גלויותינו ופזורינו מבין הגויים ולהביאם לציון ברינה ולירושלים בית מקדשו בשמחת עולם ויקויים בנו הכתוב עוד ישבו זקנים וזקנות בחוצות ירושלים וגו' בלי מגור וצווחה בלי פרץ וזעקה וקול התורה ישמע בארצנו כימי עולם וכשנים קדמוניות. אמן כן יהי רצון.